

Oružje sa električnim pražnjenjem

Izvod iz 20. opštег izvještaja, objavljen u 2010¹

Prethodne napomene

65.U zemljama koje je posjetio CPT sve češće se policajcima i drugim zapošljenima u službama za sprovođenje zakona izdaje oružje sa električnim pražnjenjem (OSEP), pri čemu je Komitet u pojedinim zemljama takođe uočio prisustvo takvih uređaja u mjestima gdje se nalaze lica lišena slobode (naročito u zatvorima). Postoje razne vrste OSEP-a, u rasponu od palica koje izazivaju strujni udar i drugog prenosivog oružja koje zahtijeva neposredan kontakt sa osobom koja predstavlja namjeravani cilj do oružja koje može da izbacuje projektille nalik strelicama koje izazivaju strujni udar kod lica koje se nalazi na određenom rastojanju.

66.Upotreba OSEP-a od strane organa reda i drugih javnih službenika predstavlja kontroverznu temu. Postoje suprotstavljeni stavovi u pogledu specifičnih okolnosti u kojima upotreba takvog oružja može biti opravdana i potencijalnih negativnih efekata na zdravlje koje to oružje može da ima. Takođe je činjenica da je po samoj svojoj prirodi OSEP pogodno za zloupotrebu. CPT je u više navrata prikupljaо uvjerljive dokaze da je takvo oružje korišćeno kako bi se lica lišena slobode podvrgla teškom zlostavljanju, i Komitet je često primao navode da se pritvorenim licima prijeti zlostavljanjem u vidu upotrebe OSEP-a.

67.CPT se već bavio pitanjem OSEP-a u nekoliko svojih izvještaja o posjetama. U narednim stavovima, Komitet želi da naglasi gledišta koja je do sada usvojio i da ukaže na neka važna područja. CPT pozdravlja komentare o ovom dijelu svog Opštег izvještaja kako bi se Komitetu pomoglo da razvije svoje standarde u vezi sa ovim složenim pitanjem.

Opšta načela

68.CPT razumije želju nacionalnih vlasti da svojim službenicima zaduženim za sprovođenje zakona obezbijede sredstva koja im omogućavaju da postepenije reaguju na opasne situacije sa kojima se suočavaju. Nema sumnje da posjedovanje manje smrtonosnih tipova oružja, kao što je OSEP, može u izvjesnim slučajevima omogućiti da se izbjegne upotreba vatrenog oružja. Međutim, oružje sa električnim pražnjenjem može izazvati akutni bol i, kao što je već navedeno, može se zlouprijetebiti. Shodno tome, odluka da se organima reda ili drugim javnim službenicima izda OSEP treba da bude rezultat iscrpne rasprave na nivou nacionalnih izvršnih i zakonodavnih tijela date zemlje. Takođe je potrebno da kriterijumi za primjenu OSEP-a budu definisani zakonom i detaljno objašnjeni u posebnim propisima.

¹ <https://rm.coe.int/16806cce19>

69.CPT smatra da bi upotreba oružja sa električnim pražnjenjem trebalo da podliježe principima neophodnosti, supsidijarnosti, srazmjernosti, prethodnog upozorenja (gde je to moguće) i predostrožnosti. Ta načela podrazumevaju, između ostalog, da javni službenici kojima se takvo oružje izdaje moraju proći adekvatnu obuku za njegovo korišćenje. Kad je riječ o OSEP-u koje može da ispaljuje projektile, kriterijumi za njegovu upotrebu treba da neposredno proizlaze iz kriterijuma koji važe za vatreno oružje.

70.Prema mišljenju CPT-a, upotreba OSEP-a treba da bude ograničena na situacije gdje postoji stvarna i neposredna opasnost po život ili opasnost od ozbiljne povrede. Neprihvatljiva je upotreba takvog oružja isključivo u svrhu obezbeđivanja poštovanja neke naredbe. Nadalje, upotreba takvog oružja treba da bude dozvoljena isključivo kada su se druge manje prisilne metode (pregovaranje i ubjedivanje, tehnike manuelne kontrole itd.) pokazale neuspješnim ili su neizvodljive i gdje je OSEP jedina moguća alternativa primjeni metoda koje nose veći rizik od povrede ili smrti.

Primjena ovih načela na konkretnе situacije

71.Primjenjujući ova načela na konkretnе situacije, CPT se, na primjer, nedvosmisleno izjasnio protiv izdavanja OSEP-a pripadnicima jedinica odgovornih za akcije deportacije pritvorenih imigranata. Slično tome, Komitet je izrazio snažne rezerve kad je riječ o korišćenju oružja sa električnim pražnjenjem u zatvorskom (a, utoliko prije, i u zatvorenom psihijatrijskom) okruženju. Samo vrlo izuzetne okolnosti (npr. uzimanje talaca) mogu opravdati pribjegavanje OSEP-u u takvom bezbjednom okruženju, i to pod strogim uslovom da ovo oružje koristi samo specijalno obučeno osoblje. Ne smije biti ni govora o tome da se bilo koji oblik OSEP-a izdaje kao standardno naoružanje osoblju koje radi u neposrednom kontaktu sa licima lišenim slobode u zatvorima ili drugim mjestima.

72.Oružje sa električnim pražnjenjem se sve više koristi pri hapšenju, a bilo je slučajeva njegove zloupotrebe u tom kontekstu koji su dobili širok publicitet (npr. ponovno korišćenje strujnih udara protiv lica koja su ležala na zemlji). Jasno je da pribjegavanje upotrebi OSEP-a u takvim situacijama mora biti strogo ograničeno. Uputstvo na koje je CPT naišao u nekim zemljama u smislu da se ovo oružje može koristiti kada se organi sproveđenja zakona suočavaju s nasiljem – ili prijetnjom nasiljem – takvog stepena da bi morali da upotrebe silu da bi zaštitili sebe ili druge toliko je široko da ostavlja otvorenu mogućnost za nesrazmjerne reagovanje. Ako OSEP postepeno postane oružje izbora kada god su organi reda suočeni sa neposlušnoću i opiranjem tokom hapšenja, to bi moglo uticati veoma negativno na to kako javnost doživljava službenike koji sprovode zakon.

73.Imajući u vidu granice svog mandata, CPT nije želio da usvoji čvrst stav u pogledu upotrebe oružja sa električnim pražnjenjem u vezi sa operacijama održavanja ili uspostavljanja javnog reda i mira (npr. kontrola demonstracija). S obzirom na to i u svjetlu načela navedenih u stavu 70. gore, pribjegavanje OSEP-u prilikom takvih akcija može se smatrati neprikladnim ukoliko ne postoji stvarna i neposredna opasnost po život ili opasnost od ozbiljne povrede. Organima reda na koje se ovo odnosi na raspolaganju će biti (ili bi trebalo da budu) druga sredstva zaštite i mjere posebno prilagođene konkretnom zadatku. Važno je napomenuti da su neke policijske snage u Evropi isključile upotrebu OSEP-a tokom akcija kontrolisanja javnih demonstracija.

74.Posebno treba pomenuti šok-pojaseve i slične uređaje. CPT se nedvosmisleno izjasnio protiv upotrebe ove vrste opreme za kontrolu kretanja lica lišenih slobode, bilo unutar ili

van mesta lišenja slobode. Takva oprema je, prema mišljenju Komiteta, inherentno ponižavajuća za lice prema kome se primjenjuje, a prostor za zloupotrebu je posebno velik. Moguće je i potrebno pronaći alternativne načine da se osigura bezbjednost tokom kretanja lica lišenih slobode.

Uputstva i obuka

75.Nakon donošenja odluke o izdavanju OSEP-a, nadležni organi moraju se pobrinuti da detaljna uputstva budu raspodijeljena u okviru službi kojima će takvo oružje stajati na raspolaganju. Pored toga, službenici koji mogu koristiti ovo oružje moraju se posebno odabrat – uzimajući u obzir njihovu otpornost na stres i sposobnost rasuđivanja – i adekvatno obučiti. Program obuke u okviru službe treba uvesti zajedno sa redovnim testiranjem (v. i stav 80).

Tehnički aspekti

76.Kao i kod bilo kog drugog sistema naoružanja, prije nego što određeno OSEP postane dostupno, ono mora biti podvrgnuto postupku tehničkog odobravanja. Taj postupak bi naročito trebalo da obezbijedi da broj, trajanje i intenzitet električnih pražnjenja budu ograničeni na bezbjedan nivo. CPT-u su poznati slučajevi gdje su lica lišena slobode bila izložena većem broju električnih pražnjenja u brzom neprekidnom slijedu; takva pretjerana, nepotrebna upotreba sile svakako se može okarakterisati kao zlostavljanje. Pored toga, potrebno je predvidjeti postupak redovnog održavanja/servisiranja.

77.OSEP treba da bude opremljeno uređajima (obično memorijskim čipom) koji se mogu koristiti za bilježenje raznih informacija i vršenje provjera o upotrebi oružja (poput tačnog vremena korišćenja, broja, trajanja i intenziteta električnih pražnjenja, itd). Podatke uskladištene na ovim čipovima trebalo bi sistematski da očitavaju nadležni organi u odgovarajućim vremenskim razmacima (najmanje svaka tri mjeseca). Nadalje, potrebno je da ovo oružje ima ugrađene uređaje za lasersko nišanjenje i video uređaje za snimanje, što bi omogućilo bezbjedno nišanjenje, kao i bilježenje okolnosti njegovog korišćenja.

78.Oružje sa električnim pražnjenjem koje se izdaje organima reda najčešće ima više režima upotrebe, naročito režime upotrebe „ispaljivanje“ i „kontakt“ (ošamućivanje). Pri prvom režimu upotrebe, oružje ispaljuje projektili koji se kače za tijelo ciljane osobe na maloj udaljenosti od oružja, pri čemu se vrši električno pražnjenje. U velikoj većini slučajeva, ovo pražnjenje izaziva opšte grčenje mišića, koje dovodi do privremene paralize, pri čemu dotično lice pada na zemlju. Nasuprot tome, kada se koristi režim upotrebe „kontakt“, elektrode na kraju oružja proizvode električni luk, a kada se dovedu u kontakt sa ciljanom osobom, elektrode izazivaju veoma intenzivan, lokalizovani bol, uz mogućnost pojave opeketina na koži. CPT ima snažne rezerve u vezi sa ovim drugom režimom primene. Propisno obučenim službenicima za sprovođenje zakona na raspolaganju će zaista biti mnoge druge tehnike kontrole kada su na dodirnom rastojanju od osobe koja treba da se stavi pod kontrolu.

Medicinski aspekti

79.Potencijalne efekte OSEP-a na fizičko i mentalno zdravlje osoba protiv kojih se koristi predmet je mnogih rasprava, koje je dijelom podstakao broj slučajeva osoba koje su umrle ubrzo nakon što su bile mete takvog oružja. Iako istraživanje ovog problema za sada uglavnom ostaje bez konačnih zaključaka, neosporno je da upotreba OSEP-a stvara

posebne zdravstvene rizike, kao što je mogućnost povrede pri padu, nakon udara projektila, ili mogućnost opeketina pri dužem korišćenju takvog oružja u „kontaktnom“ režimu upotrebe. U nedostatku detaljnog istraživanja o potencijalnim efektima OSEP-a kad je reč o posebno ugroženim licima (npr. starije osobe, trudnice, mala djeca, osobe sa već postojećim srčanim oboljenjima), CPT smatra da bi njegovu upotrebu protiv takvih lica u svakom slučaju trebalo izbjegavati. Upotreba OSEP protiv ljudi koji su u delirijumu ili pod dejstvom alkohola ili droge predstavlja još jedno osjetljivo pitanje; osobe u takvom psihičkom stanju možda neće dobro razumjeti značaj unaprijed datog upozorenja da će biti upotrijebljeno oružje i, umjesto toga, mogu se još više uzrujati u takvoj situaciji. Ovim bolestima pripisani su smrtni slučajevi tokom hapšenja, posebno kada je korišćeno OSEP. Stoga je opravdana posebna opreznost, a korišćenje OSEP-a treba izbjegavati u takvom slučaju i, uopšte, u situacijama gdje OSEP može povećati rizik od smrti ili povrede.

80. Obuka službenika kojima se izdaje OSEP treba da sadrži informacije o tome kada je korišćenje OSEP-a neprimjereno iz medicinskih razloga, kao i informacije u vezi sa hitnim slučajevima (u slučaju pada, opeketina, rana od projektila, srčanih poremećaja, delirijuma, itd). Nadalje, kada se osoba koja je bila meta OSEP-a stavi pod kontrolu, potrebno ju je obavijestiti da oružje ima samo privremeno dejstvo.

81. CPT smatra da svako protiv koga je upotrijebljeno OSEP treba u svim slučajevima da bude pregledan od strane ljekara i, ako je potrebno, da bude prebačen u bolnicu. Potrebno je da ljekari i službe za reagovanje u slučaju nesreća/hitnih slučajeva budu informisani o tome kako ovo oružje može da utiče na lica koja su bila njegova meta i o odgovarajućim oblicima liječenja sa stanovišta kako fizičkog tako i psihičkog zdravlja. Nadalje, zainteresovanim licima (i/ili njihovom advokatu, na zahtjev) treba izdati ljekarsko uvjerenje.

Procedura poslije incidenta

82. Poslije svake upotrebe OSEP-a, trebalo bi izvršiti debriefing službenika snaga reda koji su pribjegli upotrebi tog oružja. Nadalje, incident treba da bude predmet detaljnog izvještaja koji se podnosi višoj instanci. U tom izvještaju treba da budu navedene tačne okolnosti za koje se smatralo da opravdavaju pribjegavanje upotrebi ovog oružja, način korišćenja, kao i sve ostale bitne informacije (prisustvo svjedoka, da li je bilo dostupno neko drugo oružje, medicinska njega pružena osobi koja je bila cilj upotrebe, itd). Izvještaju treba priključiti tehničke informacije registrirane na memoriskom čipu i video snimak upotrebe OSEP-a.

83. Ova interna procedura treba da bude propraćena elementom spoljašnjeg monitoringa. To bi moglo da obuhvata sistematsko i redovno informisanje nezavisnog tijela odgovornog za nadzor službi koje sprovode zakone o svim slučajevima upotrebe OSEP-a.

84. Kad god se ispostavi da upotreba OSEP možda nije bila u skladu sa relevantnim zakonima ili propisima, treba pokrenuti odgovarajući istragu (disciplinsku i/ili krivičnu).